

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
Școala Doctorală de Științe Politice și ale Comunicării

Fotojurnalismul românesc de la clișeu la senzor
(rezumat)

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. ILIE RAD

Student-doctorand:
Maria Otilia Chiș (căs. Mureșan)

2019

SUMAR

Introducere	6
1. Începuturile fotografiei.....	10
1.1 Propagarea fotografiei în spațiile românești.....	11
1.2 Primul aparat de fotografiat din România.....	11
1.3 Primii fotografii și primele ateliere fotografice din spațiul românesc.....	12
1.4 Fotografia în spațiul românesc până la Primul Război Mondial.....	13
1.5 Primele manuale de „făcut fotografii”.....	14
1.6 Publicarea în ziare a primelor fotografii.....	15
1.7 Cum a evoluat tehnica foto până în anul 1900.....	18
1.8 Legile presei și dreptul de autor asupra fotografiei în România.....	23
1.9 Concluzii.....	27
2. Fotojurnalismul românesc în Primul Război Mondial.....	28
2.1 Contextul social-politic al vremii.....	28
2.2 Gazeta de Transilvania, Neamul românesc și Războiul popoarelor.....	29
2.2.1 Gazeta de Transilvania.....	30
2.2.2 Neamul românesc.....	35
2.2.3 Războiul popoarelor (1914-1916).....	37
2.3 Concluzii.....	44
3. Perioada Interbelică.....	45
3.1 Context. Factori ce au dus la dezvoltarea presei interbelice	45
3.1.1. Consumatorii de presă în perioada interbelică.....	46
3.1.2 Teme sau subiecte de presă în perioada interbelică.....	48
3.1.3 Statutul jurnaliștilor în presa interbelică.....	50
3.1.4 Mijloace de multiplicare a ziarelor în perioada interbelică.....	52
3.2.1 Studiu de caz: Universul și Adevărul	54
3.2.1.1 Genuri fotojurnalistice practicate.....	57
3.2.1.1.1 Portretul.....	57
3.2.1.1.2 Portretele cu morți – specifice perioadei interbelice.....	60

3.2.1.1.3 Fotografia știre sau eveniment.....	62
3.2.1.1.4 Fotografia de stradă.....	71
3.2.1.1.5 Fotografia sportivă.....	80
3.2.1.1.6 Fotoreportajul (reportajul fotografic).....	87
3.2.1.2 Particularități în fotografia interbelică.....	95
3.2.1.2.1 Crimele.....	96
3.2.1.3 „Photoshoparea” fotografiilor de presă.....	100
3.2.1.3.1 Prelucrarea artistică a unor fotografii.....	101
3.2.1.3.1 Prelucrarea utilitară a unor fotografii.....	102
3.2.1.3.2 Trucaje foto demascate. Scandaluri Adevărul-Universul.....	103
3.2.1.4 Legende/explicațiile foto.....	114
3.2.1.4.1. Legende/explicațiile foto iscusite/ironice.....	115
3.2.1.4.2 Legende/explicațiile foto de identificare.....	118
3.2.1.4.3 Legende/explicațiile foto tehnice.....	118
3.2.1.5 Aparatura și tehnica foto în perioada interbelică.....	120
3.2.1.5 Limbaj fotojurnalistic specific perioadei interbelice.....	126
3.2.1.6. Reporterii fotografi în perioada interbelică.....	127
3.2.1.7. Copyright-ul în perioada interbelică.....	129
3.3 Concluzii.....	132
4. Fotojurnalismul românesc în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.....	134
4.1 Context.....	134
4.2 Dictatura carlistă.....	136
4.3 Dictatura legionară.....	138
4.4 Dictatura antonesciană.....	141
4.5.1 Cultul personalității în fotografia de presă.....	144
4.5.2 Regele Carol al II-lea și cultul personalității prin fotografie.....	145
4.5.3 Horia Sima și cultul personalității prin fotografie.....	147
4.5.4 Ion Antonescu și cultul personalității prin fotografie.....	149
4.5.5 Propaganda prin fotografie.....	151
4.5.6 Fotografia „cotidiană” în al Doilea Război Mondial.....	157
4.5.7 Fotojurnalismul de pe front.....	163

4.5.8 Explicațiile foto.....	164
4.5.8.1 Explicațiile foto de informare.....	166
4.5.8.2 Explicații foto de manipulare.....	166
4.6 Belinograful. Tehnica de transmitere a fotografiilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.....	168
4.7 Concluzii.....	170
5. Fotojurnalismul românesc în timpul regimului Groza-Dej.....	172
5.1 Proletcultismul prin fotografie.....	176
5.2 Stereotipuri în fotografia de presă.....	180
5.2.1 Minerii și lampa.....	181
5.2.2 Femeile și papiotele.....	183
5.2.3 Țăranii bucuroși la predarea cotelor.....	186
5.2.4 Strungarii și șublerul.....	189
5.2.5 Copiii și creșele.....	192
5.3 Propaganda politică prin fotografiile de presă.....	194
5.4 Explicațiile foto.....	198
5.5 Concluzii.....	199
6. Fotojurnalismul românesc în timpul dictaturii lui Nicolae Ceaușescu.....	201
6.1 Fotografia oficială a conducătorilor de stat.....	202
6.1.1 Fotografia cu întâmpinările altor șefi de stat.....	203
6.1.2 Gafe în fotografiile oficiale.....	208
6.1.3. Fotografiile cu vizitele interne ale soților Ceaușescu.....	211
6.2 Portretul lui Nicolae Ceaușescu.....	213
6.2.1 Excepții de la prototip.....	217
6.3 Fotografii tematice sau clișeizarea faptului divers.....	219
6.4 Fotografii devenite laitmotiv.....	222
6.4.1 Soții Ceaușescu - luptători antifasciști.....	222
6.4.2 Soții ceaușescu - ctitori ai neamului.....	224
6.4.3 Soții Ceaușescu – calendar.....	225
6.5 Momente de fotojurnalism autentic.....	225
6.5 Retușuri foto nereușite.....	228

6.6 Concluzii.....	232
7. Fotografia digitală	233
8. Fotojurnalismul sub auspiciile programelor de editare foto.....	235
8.1 Metode moderne de trucare a fotografiei de presă.....	245
8.2 Fotografii alterate prin realizare.....	246
8.3 Fotografii alterate prin compoziția cadrului.....	247
8.4 Fotografii alterate prin alegerea unghiului.....	247
8.5 Manipularea prin focus.....	248
8.6 Manipularea prin regizare.....	249
8.7 Manipulare prin neprecizarea sursei.....	252
8.8 Manipularea fotografiei după realizare.....	254
Bibliografie selectivă.....	260
Bibliografie generală.....	264
Siteografie.....	269
Lista periodicelor.....	270

Cuvinte cheie: fotografia, fotografia de presă, fotojurnalism, aparat foto, fotografia digitală, clișeu, ziare, fotojurnaliști, fotografia portret, fotografia sportivă, fotografia eveniment, fotografia știre, fotoreportajul, politica redacțională, cenzura, tipărirea fotografiilor, prelucrarea fotografiilor, manipularea prin fotografie.

În primul capitol lucrarea abordează felul în care a fost inventată fotografia, cum s-a dezvoltat tehnica fotografică până la Primul Război Mondial și cum a ajuns fotografia în spațiul românesc. Printre cele mai interesante aspecte prezentate în acest capitol se numără

informațiile cu privire la primul aparat de fotografiat din România, primul fotograf (era o femeie) din România, primele manuale de „făcut fotografii” și primele fotografii publicate în ziarele românești. Pentru că lucrarea de față se referă în mod special la fotografia de presă menționăm că în ce privește publicarea fotografiilor de presă în paginile ziarelor, până după Primul Război Mondial, acestea sunt sporadice, fiind de ordinul a două-trei fotografii pe an.

Al doilea capitol al lucrării se referă la perioada Primului Război Mondial. Până la intrarea României în război (1916), ziarele apăreau cu regularitate, aspect ce se schimbă începând cu anul 1916. Majoritatea zirelor se închid în special din cauza condițiilor grele aduse de război. Pentru studiul de față am ales să analizăm trei publicații: *Gazeta de Transilvania*, *Neamul Românesc* și *Războiul Popoarelor*. România încă se afla înaintea Marii Uniri din 1918, așa că rațiunea alegerii acestor trei publicații a fost aceea de a acoperi toate principatele române. *Gazeta de Transilvania* apare în Transilvania, *Neamul Românesc* în Moldova și Țara Românească, iar *Războiul Popoarelor* este o revistă foto dedicată acțiunilor militare de pe front.

Până la terminarea Primului Război Mondial, *Gazeta de Transilvania* publică o singură fotografie, un portret al lui Simion Bărnuțiu. În neamul românesc, fondat de Nicolae Iorga, sunt publicate foarte rar fotografii de tip portret cu țărani din diverse regiuni ale țării. *Războiul popoarelor* este o revistă foarte reușită, în care sunt publicate zeci de fotografii de pe front, fiind de altfel chiar o revistă foto.

Fără excepție, genul fotojurnalistic folosit este portretul. Acest lucru se justifică prin faptul că tehnica foto nu era foarte evoluată, iar captarea de imagini având subiecții în mișcare era greu de realizat, așa că portretul era cam singurul gen de imagine ce se putea realiza cu tehnica de atunci.

Al treilea capitol este cel mai amplu. Perioada interbelică e perioada de aur a fotojurnalismului românesc. Acum apar primii fotoreporteri de teren. Ziarele publică zilnic fotografii de la evenimente petrecute de câteva ore. Tehnica tiparului este îmbunătățită și se renunță complet la stampe.

În această perioadă se practică toate genurile fotojurnalistice cunoscute. Apare fotografia de eveniment, fotografia sportivă, fotografia de fapt divers, fotografia de modă, și chiar și fotoreportajul.

Printre cele mai impresionante genuri fotojurnalistice practicate se numără fotografia de stradă, care surprinde foarte bine atmosfera Bucureștiului în perioada interbelică, atât în ce privește burghezimea, cât și sărăcia mahalalei.

Pentru studiu s-a decis analizarea publicațiilor *Universul* și *Adevărul*. Sunt cele mai titrate ziare ale vremii, dar sunt și în opoziție în ce privește politica editorială (*Adevărul* fiind un ziar cu orientare stânga, pe când *Universul* este un ziar de centru-dreapta). Amândouă publicațiile alocă mult spațiu fotografiilor.

Răsfoind pagină cu pagină aceste ziare, pe toată perioada interbelică am descoperit o particularitate a portretului, pe care nu am mai regăsit-o în nicio altă perioadă analizată. E vorba de portretele tip buletin, cu cadavrele unor personalități în sicriu. Era o competiție, atunci când o personalitate a vremii murea, să se publice rapid o fotografie prim-plan cu el/ea în sicriu. Uneori era așa de importantă această fotografie, încât în legenda foto se menționa la câte ore de la deces a fost realizată.

Tot în acest capitol sunt abordate și probleme de etică fotojurnalistică, dar și chestiuni ce țin de trucarea unor fotografii.

Pentru întreg studiul de față s-a considerat că legendele/explicațiile foto sunt parte integrantă a fotojurnalismului, astfel că acest aspect este detaliat la fiecare capitol al lucrării.

Deoarece în această perioadă apar și primii fotoreporteri (Iosif Berman - cel mai renumit), apar și primele probleme legate de copyright. Prin urmare unul din subcapitole abordează și acest aspect.

Al patrulea capitol se referă la fotojurnalismul românesc în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Deși este o perioadă scurtă de timp, România a trecut în acest interval prin trei dictaturi: carlistă, legionară și antonesciană. Presa vremii a fost puternic controlată în această perioadă, libertatea de exprimare fiind suprimată. Și fotografiile de presă au fost deseori folosite în scop propagandistic, iar în timpul dictaturii carliste au deservit cultului personalității regelui Carol al II-lea.

Ziarele analizate în acest interval de timp au fost *Timpul* și *Curentul*. Au fost selectate aceste două publicații pentru că au apărut pe întreaga perioadă a celui de-al Doilea Război Mondial acoperind astfel cele trei dictaturi, dar și pentru că au politici editoriale opuse, *Timpul* având o orientare de centru-stânga, pe când *Curentul* a fost un ziar de centru-dreapta.

Fotografiile publicate în această perioadă au fost de bună calitate, dar erau folosite deseori în scop propagandistic. În general erau fotografii pozitive despre armata română și aliații săi și negative când se vorbea despre dușmanii de război ai țării noastre. Pentru a crea dispreț în rândul populației față de inamicii României, se publicau în general fotografii cu atrocitățile comise de aceștia.

În cel de-al cincilea capitol, lucrarea de față abordează fotografia de presă publicată de ziarele *Scântea* și *România Liberă*, în timpul regimului Gheorghiu-Dej.

În perioada de instaurare a comunismului, fotografia de presă se rezumă și ea la doctrina partidului. Dacă știrile erau toate despre industrializarea agriculturii, atunci pozele toate erau cu tractoare care scot fum (să se vadă că lucrează), dacă știrile erau despre frunțași în muncă, atunci fotografii erau musai cu ei la locul de muncă și tot așa.

Putem spune că fotografia dispărea ca gen jurnalistic în această perioadă și apare mai degrabă ca șablon. Pozele despre mineri, toate erau cu mineri privind la o lampă, și nu se depășea acest șablon, știrile despre strungari erau toate cu ei citind un șubler, și nu se depășea acest șablon, știrile despre femei care prelucrează bumbacul, erau toate cu ele ținând o papiotă în brațe și exemplele pot continua.

Fotografia este lipsită de emoție, de cele mai multe ori surprinzând utilaje agricole, blocuri, betoane, fabrici, uzine și oameni fericiți.

De remarcat, chiar dacă nu neapărat într-un mod pozitiv, rămâne faptul că partidul comunist înțelege puterea unei fotografii și nu ezită deloc să o folosească în scop propagandistic.

Al șaselea capitol este unul vast, analizând perioada dictaturii lui Nicolae Ceaușescu. Ziarele în care s-a urmărit felul în care a fost folosită fotografia de presă au fost *Scântea* și *România Liberă*, fiind cele mai titrate publicații ale vremii.

Fotografiile precum și textele publicate de presa comunistă erau aspru filtrate. Nimic din ce ar putea știrbi imaginea liderilor Ceaușescu nu se putea publica. Dacă o fotografie nu era favorabilă cuplului prezidențial, aceasta era modificată și publicată abia după ce se primea acordul pentru ea. De multe ori, acceptul pentru publicarea unor fotografii era dat chiar de către Elena Ceaușescu.

Fotojurnalismul în această perioadă s-a redus la două aspecte: bunăstarea poporului român și genialitatea conducătorilor de stat. Pozele publicate în aceste ziare erau doar de bine. Au fost vreo două excepții de la această stare euforică de bine, cutremurul din 1977 și inundațiile din 1970.

Cultul personalității impus de cuplul Elena și Nicolae Ceaușescu s-a răsfrânt și asupra fotografiei. Nu a existat număr din *Scânteia* sau *România liberă*, care să nu publice cel puțin o fotografie cu cei doi lideri.

În afara fotografiilor despre cuplul prezidențial, se mai publicau fotografii cu betoane, macarale, tractoare, șublere, piulițe, porumb, grâu și adunări publice. Toate respectau un tipar anume.

Din păcate, chiar dacă aparatul de fotografiat nu are capacitatea de a minți, în perioada comunistă, fotografia a susținut din plin ideologia propagată de ziarele vremii.

Capitolul al șaptelea încheie cercetarea cronologică a lucrării de față. Fotografia digitală se inventează în anul 1975, ajungând ca în anul 1990 să fie deja accesibilă pe scară largă. Dezvoltarea tehnologică ulterioară anului 1990, face ca fotografia de presă să devină indispensabilă oricărei publicații. După anul 2000, când aproape orice gadget are încorporată o cameră foto, apare o nouă formă de fotojurnalism, numită citizen fotojurnalism. Acest fotojurnalism cetățenesc se referă la faptul că orice persoană poate fotografia un eveniment ce poate deveni o știre. Nu s-a insistat foarte mult asupra fotografiei digitale deoarece cercetarea de față și-a propus ca limită de analiză a fotojurnalismului tocmai apariția fotografiei digitale. Acest nou început în care intră fotografia merită un studiu separat.

Ultimul capitol al lucrării se referă la metodele de manipulare prin fotografia de presă. E un capitol în care abordăm diverse metode prin care mesajul unei fotografii de presă poate fi distorsionat, chiar dacă nu s-a intervenit în mod direct asupra ei, prin programe de editare digitală specifice.

Bibliografie selectivă

- Adatto, Kiku, *Picture Perfect. Life in the Age of the Photo Op*. Editura Princeton University Press, New Jersey, 2008.
- Albert, Pierre, Andre-Jean Tudesq: *Istoria radioteleviziunii*, Editura Institutul European, 2003.
- Anton, M. *Armata și propaganda (22 iunie 1941-decembrie 1942)*. //Revista istorică, tom XIII, nr. 5-6, București, 2002.
- Badea, Marin, *Scurtă Istorie a presei românești*, Editura Economică, București, 2004.
- Bertelli, C., *La fedelta inconstante*, annali, II, della Storia d' Italia, Torino, Einaudi, 1979.
- Bianu, E., *Regele Reînvierii, în Poliția română, aug.-sept. 1940*, Cf. Florin Șinca, *Tradiția osanalelor și obediențelor, în publicațiile Internelor (I)*, în Adevărul on-line, sâmbătă, 31 martie 2007.
- Block, Bruce, *The Visual Story: Creating the Visual Structure of Film, TV and Digital Media*, second edition, Published by Elsevier Inc., Oxford, UK, Marea Britanie, 2008.
- Bocancea, Sorin, (coord.), *De la presa studențească în comunism la presa postcomunistă*, în Polis, revistă de Științe Politice, Volum II, Nr. 3 (5), Serie nouă, septembrie 2014.
- Brennen, Bonnie, *Photojournalism: historical dimensions to contemporary debates*, în, Stuart Allan, *The Routledge Companion to News and Journalism*, Routledge, Londra și New York, 2010.
- Buzatu, Gh., (coordonator) *Maresalul Antonescu la judecata istoriei*, Editura Mica Valahie, București, anul 2011.
- Canella, Maria, e Sergio Giuntini, *Sport e fascismo*, by FrancoAngeli, Milano, 2009.
- Cioculescu, Șerban, în I. L. Caragiale, *Opere*, VII, Corespondență, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.
- Ciucanu, Corneliu, *Dreapta politica romaneasca. Politica si ideologie: 1919-1941*, Editura Mica Valahie, București, 2009.
- Constituția României, publicată în Monitorul Oficial nr. 48/27 feb. 1938
- Codul General al României, vol XXXIII, partea I, s.e, s.l., 1940.
- Codul General al României, vol. XXX, partea a-II-A, Editura Monitorul Oficial, București, 1942.
- Costea, Ionuț, Istvan Kiraly, Doru Radosav, *FOND SECRET FOND „S” SPECIAL – Studiu de caz. Biblioteca Central Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Dascălu, Nicolae, *Nici pace, nici război : România-Ungaria, 1919-1940*, Editura Universității,

- București, 2004.
- De Selys, Gerard, în *Minciuni mass-media*, (traducere) de Elena Dan, Editura Scripta, București, 1992.
- Dobrincu, Dorin; Constantin Iordachi; Gail Kligman; Katherine Verdery, *Taranimea si puterea: procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Dragomir, Corneliu, *O socioantropologie a dezastrelor naturale. Oameni înecați în lacrimi, case prăbușite*, Editura Lumen, Iași, 2009.
- F.D. Roosevelt Library, *Map Room Papers*, Container no. 233, JIC Weekly Summary, no. 85/24.8.1944.
- Frost, Chris, *Designul în presa scrisă*, în *Presa Scrisă, o introducere critică*, Richard Keeble, coordonator, Editura Polirom, Iași, 2009.
- Hitchins, Keith, *România, 1866-1947*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1998.
- Hooks, B., *Art On My Mind. Visual Politics*. New York: New Press. 1995.
- Ignat, Nestor, *Considerații despre rolul presei în educația comunistă*, Analele Academiei Ștefan Gheorgiu, nr. VI, București, 1976.
- Institutul pentru Analiză și Strategie Politică Iuliu Maniu, Fundația Hanns Seidel, Corneliu Coposu în fața istoriei, Editura Metropol, Colecția "Problemele Timpului", București, anul 1996, p. 524.
- Iorga, Nicolae, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, Sindicatul Ziariștilor din București, Atelierele „Adevărul”, București, 1922.
- J.H. Newton, *The Burden of Visual Truth. The Role of Photojournalism in Mediating Reality*, Routledge Communication Series, 2001.
- Joannes, Alain, *Comunicarea prin imagini*, Editura Polirom, Iași, 2009.
- K., Adatto, *Picture Perfect. Life in the Age of the Photo Op*. Princeton: Princeton University press, 2008.
- Le Breton, D., *Les Passions ordinaires. Anthropologie des emotions*, Paris, Payot, 2004.
- Meiselas, Susan, *Central America and Human Rights*, in Ken Light (ed), *Witness in Our Time: Working Lives of Documentary Photographers*, Washington: Smithsonian Institution Press, 2000.
- Meyer, Pedro, *Truths and Fictions: A Journey from Documentary to Digital Photography*,

- Aperture, New York, 1995.
- Mihai Antonescu, *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940-6 septembrie 1943*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Staului, București, 1943.
- Mircea Felix Melinești, Ionescu, *Dreptul de proprietate intelectuală*, Universitatea "Hyperion", București 2011.
- Mureșan, Ioan, *Diminețile la Zalău*, în *Scânteia*, anul XLVII, nr. 11074, miercuri, 29 martie, 1978.
- Moore Ede, Piers, *Horst Faas: After Two Pulitzers and Five Decades of Pictures, He Looks Back at History*, News Photographer, July 2004.
- Negrici, Eugen, *Literatura romana sub comunism: 1948-1964*, Volume 1, editura, Cartea Romaneasca, București, 2010.
- Niblock, Sarah, *Teoria și Practica*, în *Presa Scrisă, o introducere critică*, Richard Keeble, coordonator, Editura Polirom, Iași, 2009
- Novăcescu, Ion, *Linșajul mediatic în politica românească: 1919. Adevărul versus Ion.I.C. Brătianu*, Adevărul Holding, București, 2013.
- Petcu, Marian, *Istoria jurnalismului și a publicității în România*, Editura Polirom, Iași, 2007.
- Petcu, Marian, *Puterea și cultura, o istorie a cenzurii*, Editura Polirom, București, 1999.
- P.M., Lester, *On Mentors, Ethics, and Weapons*, Visual Communication Quarterly, 2006.
- R., Barthes, *Camera Lucida. Reflections on Photography*. New York: Hill and Wang, 1981.
- Rad, Doina, *Limba de Lemn în timpul lui Carol al II-lea*, în Ilie Rad (coordonator), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, bucurești, 2009.
- Rad, Ilie, *Incursiuni în istoria presei românești*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008.
- Rafael Șetfănescu Gheorghe, *Amintiri din România Socialistă*, Editura Mirador, Arad, 2005, p. 84.
- Sandache, Cristian, *Istorie și biografie: Corneliu Zelea Codreanu*, Editura Mica Valahie, București, anul 2011, p. 395.
- Sandu, Gabriela, în studiul *Cenzura în fotografia de presă*, publicat în volumul *Cenzura în Spațiul Cultural Românesc*, coordonat de Marian Petcu, editura comunicare .ro, București 2005.
- Sandu, Gabriela, *Manual de fotojurnalism*, Editura Tritonic, București, 2004.
- Săvulescu, Constantin, E Fiap, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România, perioada 1834 – 1916*, Asociația Artiștilor Fotografi, București, 1985.

- Scurtu, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura PAIDEIA, București, 1999.
- Scurtu, Ioan, *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, Editura Mica Valahie, București, 2012.
- Scurtu, Ioan, *Politică și viață cotidiană în România: în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, 2011.
- Selejan, Ana, *Adevăr și mistificare în jurnalele și memorii apărute după 1990*, Editura Cartea Românească, București, 2011.
- Sellers, Leslie, *The Simple Subs Book*, Editura Pergamon Pr, Londra, 1985
- Spijavca, Elena, *Munci și zile în Bărăgan*, Editura LiterNet, fără loc, 2006.
- Stan, Cristina, Sonia, *Manipularea prin presă*, Editura Humanitas, București, 2004.
- Șandru, I., *România Geografia economică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Șeicaru, Pamfil, *Istoria presei*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007.
- Șerbănescu, Tia, *Femeia din oglindă. Jurnal, 1987 – 1989*, Editura Compania, București, 2002.
- Șercan, Emilia, *Cultul secretului. Mecanisme cenzurii în presa comunistă*, editura Polirom, București, 2015.
- Taylor, Jane, *Redactarea unui reportaj bun*, în Richard Keeble, *Presa scrisă, o introducere critică*, Editura Polirom, Iași, 2009.
- Teodor Constantinescu, Dinu, *Fotografia mijloc de cunoaștere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Vălenaș, Liviu, *Mareșalul Ion Antonescu și frontul secret. Convorbiri cu Gheorghe Barbul*, București, Editura Vrmea, 2001.
- Velica, Iona Lupeni 77, *Remember*, Editura Info, Craiova, 2007.
- Wheeler, Sharon, *Reguli simple de redactare a știrilor*, în *Presa Scrisă, o introducere critică*, Richard Keeble, coordonator, Editura Polirom, Iași.